

Статья посвящена анализу семантики префиксоидных дериватов с локативным значением, характеристике структурных особенностей композитов, сочетаемости исконных и заимствованных префиксоидов.

Ключевые слова: дериват, префиксоид, композит, словообразовательное значение, словообразовательная активность.

This article dedicated to analysis the semantics of prefiksoid derivateves denoting locality, characteristics of structural features of composites, compatibility of specific and borrowed prefixoids.

Keywords: derivate, prefiksoid, composite, word building meaning, derivational activity, derivational.

УДК 811. 161. 2'37'42

Янченко Ю.А.

КОЛЬОРАТИВИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ ІДІОСТИЛЮ АРКАДІЯ КАЗКИ

У статті здійснено фрагментарний аналіз кольоративів, які функціонують у дискурсі поета «розстріляного відродження» Аркадія Казки.

Ключові слова: мовна особистість, кольоратив, семантика кольоратива, конотація, ідіостиль.

Поняття мовної особистості, введене Ю. Карауловим, почало активно функціонувати з 80-х років ХХ століття і залишається актуальним дотепер. Концепція мовної особистості розглядається як складова лінгвокультурології. Її загальна орієнтація полягає в акцентуванні ролі мови в соціумі, на основі чого можливе виділення групових та індивідуальних варіацій мовної особистості: носії соціолектів, діалектів, ідіолектів, а також окремі суб'єкти – історичні постаті, письменники, актори та ін. [6, 100-101].

Мовленнева діяльність характеризує особистість, її внутрішній світ, адже саме за допомогою мови комуніканти репрезентує власні погляди і почуття. Важливим аспектом дослідження мовної особистості є виокремлення лексико-семантичних одиниць на позначення кольору, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Серед вітчизняних науковців кольоративи як репрезентанти ідіостилю письменника досліджували І. Бабій, А. Брагіна, Г. Губарева, Л. Донецьких, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицька, М. Філон та ін.

У сучасній українській мові кольоронайменування утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. Кольороназви, що входять до його складу, відзначаються неоднаковим семантичним наповненням (колір може виражатися експліцитно чи імпліцитно), різною словотворчою структурою та граматичним оформленням. Його домінантними одиницями є номінації *червоний, жовтий, синій, зелений, білий, чорний, сірий*

тощо, які відображають базові колірні уявлення людини й належать до констант духовної та матеріальної культури [1, 4].

Категорія кольору в українській мові універсальна, саме через неї пізнаються та описуються явища суб'єктивного й об'єктивного світу. У звичайному мовленні поняття кольору функціонує як дефініція певної ознаки, на відміну від кольороназви у поетичному чи художньому дискурсі, коли на перший план виходить конотативний елемент лексеми.

Слід зазначити, що колір у поетичному мовленні не завжди може збігатися з об'єктивною кольоровою ознакою описуваного образу через взаємодію з іншими лексемами, тропеїчні функції яких залежать від художньої мети, суб'єктивних уподобань автора та індивідуального осмислення кольорів [5]. У такому випадку важливу роль відіграє денотат та можливість його асоціацій з денотатами інших кольорів [4, 344].

Головною відмінною ознакою кольоративів у художній мові є їх полісемантичність. Л. Мацько зазначає: «Якщо врахувати, що під впливом асоціації відбуваються розширення, заміщення, переноси значень, то доводиться визнати, що парадигми кольористичних словосполучень також є змінними, і на реальну парадигму, що відображає кольорові ознаки реального світу <...> нашаровується переносна, образна» [4, 344].

Досліджуючи семантику кольоративів, реалізовану в поетичній мові, виходимо з розуміння, що їх семантична структура є багатошаровим комплексом із семою кольору, на яку можуть накладатися конотативні ознаки, пов'язані з глибинним змістом, зумовленим народними міфологічними уявленнями, фольклорними та літературними традиціями, індивідуально-авторським баченням світу тощо. Ієрархія сем у структурі значення кольоратива може бути різною: від переважання денотативного компонента до повного його згасання й виходу на перший план емоційно-оцінних, символічних компонентів [1, 4].

На думку Л. Супрун, сприйняття кольору є результатом пізнання, наслідком впливу реального життя, однією з прикметних ознак творчості митців слова, тому в кожного з них існує особистісна кольорова шкала, а також улюблений колір, який домінує у творчості [7, 9-10].

Мета нашого дослідження полягає у визначенні функціональних особливостей кольороназв, які виступають базовим компонентом формування дискурсу поета «розстріляного відродження» Аркадія Казки (матеріалом дослідження стали авторські поезії збірки «Васильки»).

У поетичному мовленні Аркадія Казки часто вживаними є кольори *сірий*, паралельно з номінатомою *срібний* (15 прикладів), *золотий* (13 прикладів), із подібною частотою функціонує *червоний* колір і його варіант – експресивно насичена кольороназва *кривавий* (12 контекстів), рідше – *синій* (*блакитний*) (10 прикладів), *чорний* (7 контекстів), *білий* (8 прикладів); меншою кількістю представлені кольоративи *зелений*, *рум'яний*, *рожевий* (по 3-4 контексти) тощо.

Оскільки індивідуальність поета формується під впливом суспільно-політичних та культурно-історичних чинників, мовних традицій, символіка кольорової гами поетичного мовлення початку ХХ століття має свої

особливості. Деякі кольоративи набувають нової семантики, подекуди протилежної до традиційної. Для аналізу у такому ключі найбільш цікавими, на нашу думку, є кольоративи на позначення *золотого*, *червоного* та *синього* кольорів.

У дискурсі Аркадія Казки практично відсутній *жовтий* колір, натомість його замінено *золотим*. На морфологічному рівні кольороназва представлена відносним прикметником, що перейшов у розряд якісних. Традиційно *золотий* колір є стилістично маркованим і репрезентує позитивну аксіологічну семантику, але для поетичного мовлення початку ХХ століття характерний симбіоз *золотого* і *жовтого*, при якому переважає семантика останнього – втрата, відмирання, душевна пустка [3, 8]. І хоча номінація *золотий* у дискурсі Аркадія Казки найчастіше ототожнюється із номінацією *жовтого* кольору, вона все ж зберігає позитивну конотацію: «*Золотеє* жито. *Золотий* ячмінь. *Золотії* копи. *Сонце золоте*. *Молодіє літа, Золотії* дні – *Вже ж ви промайнули Тихим літнім сном*» [2, 10]. Якщо у словосполученнях *золотеє жито*, *золотий ячмінь*, *золотії копи*, *золоте сонце* маємо ознаку кольору, то у словосполученні *золотії дні* кольористичний епітет стає, в першу чергу, відображенням внутрішнього сприйняття пережитого ліричним героєм, а відтак набуває семантики «цінний, дорогий серцю» тощо.

Кольоратив *золотий* далі виступає одним із репрезентантів філософського аспекту внутрішнього світу митця: «*Життя – яка то гарна річ: Золотистий* день, *кохана ніч, Коханий сон й кохана сниться... Життя – яка то гарна річ! Життя – прекрасна таємниця!*» [2, 52]. *Золотистий* день у автора ототожнюється із коханням, спокоєм, таємничістю, а семантичне навантаження посилюється за рахунок художніх епітетів із позитивною конотацією *кохана*, *гарна*, *прекрасна*.

Подібну семантику має епітет і в контексті: «*Тужить Осінь. Туга – Золота Печаль*» [2, 100]. *Туга* для ліричного героя позбавлена негативної конотації через метафору *туга – печаль*, другий елемент якої у поєднанні із кольористичним епітетом *золота* набуває позитивного семантичного навантаження, що дозволяє чітко окреслити емоційний стан ліричного героя.

Невід’ємною складовою поетичного етюдю митця стає вживання одразу кількох кольоративів, що подекуди дозволяє створити ефект контрасту: «*Вітер завива в трубі, неначе вовк. Пилом золотим у чорних прірвах зорі. А в кімнаті на його голівці шовк... Ніжний туркіт. Белькотання. Ясні зори...*» [2, 117]. Позитивна конотація номінатемами *золотий* увиразнюється контекстуальним антонімічним епітетом *чорний*.

Трапляються також контексти, у яких семантичне наповнення аналізованого кольоративу зумовлено його реалізацією як складової авторських художніх образів: «*Отак натягуються струни Проміждо Сонця і Землі: Злоті від сонця – на землі Стають травинками ці струни. І гра на них Кобзар-Весна... <...> І заслухалось все довкола І прокидалось... Пісні Промінноясної Весни Життя зрушали сонне коло*» [2, 113]. У цьому контексті автор уживає одразу кілька репрезентантів *золотого* кольору: *золоті (струни)* та *Промінноясна (Весна)*. Перше словосполучення вказує на пряме значення

кольоративу, яке підсилюється okazіоналізмом *Кобзар-Весна*. Кольоратив *золотий* реалізується у філософській площині через дотичність до образу струн, що натягнуті «*проміждо Сонця і Землі*» і з'єднують небо та землю. Відтак можемо трактувати кольоратив *золотий* як символ радості, щастя, благословення, що відповідає езотеричним тлумаченням кольору. Семантика кольоративу увиразнюється оригінальним авторським образом *Кобзаря-Весни*, що грає на золотих струнах, який поет вимальовує через поєднання лексем чоловічого і жіночого роду у прикладці та залучення етнографічних традицій (порівняння *весни* із притаманним українській культурі образом *кобзаря*). Вживання відповідного okazіоналізму виправдовується функціонуванням дещо трансформованого кольоративу *промінноясна*, який репрезентує уже новий відтінок *золотого* і посилює конотацію лексеми *весна*. Отже, кольоратив *золотий* виступає яскравим репрезентантом духовного начала світогляду поета, символом радості, щастя, благословення, який досить чітко перегукується із традиційним сприйняттям *золотого* кольору неоромантиками ХХ століття.

Особливе місце у дискурсі поета посідає *червоний* колір. Його в поезіях Аркадія Казки представлено різними відтінками (зокрема *рудий, кривавий*), що подекуди реалізуються з однаковою семантикою. Кольоратив *червоний* у дискурсі поетів-модерністів має чітку ідеологічну конотацію, що спричинено соціальними умовами того часу. Відтак поширеним у поетичному мовленні Аркадія Казки є використання кольоративу *червоний* як репрезентанта суспільно-політичних дефініцій: «... *А як вмер – червона п'ятикутна зоря, Що життям своїм він запалив, засяла... <...> І з надією ідуть на неї підневільні, Сяєвом зорі червоним полонені...*» [2, 118]. У вищезазначеній поезії «ЛЕНІН» автор використовує кольоратив *червона*, зображуючи символ комуністичної ідеології – зірку. Схожу семантику спостерігаємо і в контексті: «*Надійде він червоний в загравах пожеж І реготом гармат струсне землі основи, У захваті знесе граніт в'язниць та веж Й загра в шаленстві бризк його – життя світ новий*» [2, 129]. Отже, можемо говорити про використання кольоративу у традиційній для комуністичної ідеології семантиці.

Автор вдається до використання різних відтінків *червоного* кольору для зображення трагізму подій Першої світової війни: «*Нині Жах Іде із темряв із глибинних, І розгорта криваво-чорний стяг, Усе хова той стяг в свої страшні сувої: І землю, й квіти, й зорі, й сонце – О, коли б сон це!*» [2, 46]. Кольоратив *криваво-чорний* стає репрезентантом обрешення страху, болю, неминучості. Семантичне навантаження лексеми посилюється внаслідок поєднання одразу двох кольорів – *кривавого* і *чорного*. У цьому випадку *чорний* стає символом смерті, втрати.

Подібну семантику кольоратив *кривавий* має і в контексті: «*Страшна година – люди задрять смерті. Це твій прийшов, Мікеланджело, час! Кривава заграва над людством зайнялась І не згасає рік уже четвертий*» [2, 53]. Поет передає жахливість війни, використовуючи метафору *заграва*, яка у поєднанні з кольоративом створює завершений трагічний образ. Ідейно-тематичний зміст посилюється й за рахунок використання прецедентного імені Мікеланджело.

На нашу думку, у такий спосіб автор проводить паралель із трагічними образами відомих шедеврів митця (статуя «П'єта», фреска «Страшний суд»).

Страшні події Першої світової війни знайшли відгук і в контекстах: «**Кривавий** розіп'явсь над світом смок, Розпушта з голодом ведуть танок...» [2, 75]; «**Боже, Боже, стрінь нас, стрінь, Загадайсь над сиротами! Загадайсь і приголуб Окривавлених, самотніх...**» [2, 81]. Зображуючи воєнні події, Аркадій Казка супроводжує їх кольоративами *кривавий, окривавлений*, переадресовуючи читача до символічних образу смерті.

Нетиповим для аналізованого поетичного мовлення є кольоратив *рудий*, представлений у контексті: «*Щез порт, маяк, і мол, і рух тих машиин, Між скель **рудих** себе я вже не чув – себе ж!*» [2, 122]. У семантиці кольоративу вже не відчувається трагізм та приреченість, які асоціюються із *червоним* кольором. На нашу думку, йдеться про тонке сприйняття естетичних якостей природи, що характерно для світогляду того часу.

На противагу насиченому *криваво-червоному* кольору в мовленні Аркадія Казки функціонує також кольоратив *рожевий*, який на морфологічному рівні зазвичай виражається дієсловом: «*Лине вечір нехіть через них, <...> Ген-ген туди, Де сумно й радісно так **рожевіє**...*» [2, 135]; «*Деся далеко Над **синьо-чорною** землею Тонесенькою Смужечкою **Рожевіє** сумно-радісно крайнебо*» [2, 134]. У поетичному мовленні початку ХХ століття *рожевий* колір був символом романтичності, асоціювався із приємними враженнями, мріями. Аркадій Казка розширює семантику кольору до значення благополуччя, зародження нового життя, щасливого майбутнього. В останньому прикладі автор поєднує одразу два кольоративи (*синьо-чорний* і *рожевий*), аби за допомогою контрасту підкреслити основні риси світогляду: земля як символ буденності, приреченості, крайнебо – віра у завтра, у майбуття. Неоднозначне поєднання антонімічної ознаки *сумно-радісно* (а у попередньому контексті *сумно* і *радісно*) посилює емоційний настрій поезії.

Відмінне значення кольоративу *рожевий* спостерігаємо у контексті з поеми «Великдень»: «*Злегесенька іноді диха вітерець весняний: [Во]істину, це подих уст **усміхнено-рожево-ясних** немовляти*» [2, 135]. Значення кольоративу посилюється вживанням оказіонального епітета *усміхнено-рожево-ясних*. *Рожевий* колір – не просто позитивний символ майбуття, а й елемент духовного світогляду автора. Поет звертається до образу немовляти, Сина Божого, який постає основою вірувань у світле майбутнє. Отже, порівнюючи *червоний* колір із його відтінком *рожевим*, слід зазначити, що кольоративи мають полярну конотацію: *червоний* колір репрезентує страх, смуток, війну, смерть; *рожевий* – постає символом майбуття, віри, гармонії.

Значущим у мовній картині світу Аркадія Казки виступає *синій* колір. Естетика *синьо-блакитної* барви в поезії початку ХХ століття відбиває неоромантичні традиції у художній літературі зазначеного періоду. Завдяки кольорам цього лексико-семантичного поля створюється «атмосфера ірреальності, емоційний ореол невизначеності означуваного денотата» [3, 9]. Номінація *синій* зустрічається у наступних контекстах: «*Безодня неба – ніжна, **синя**... Сліпуча квітка – сонце в ній*» [2, 79]; «*І безтурботним ставши, мов*

дитина, Я затоплюсь в безодні неба **синій**, Прошепочу: «То все було ві сні» [2, 49]. Автор уживає лексему *синій* з метою відображення природного кольору неба. В обох контекстах колір стає символом вічності, всесвітньої безмежності. Подібну семантику має кольоратив у сонеті «Море»: «Пірнув мій зір у глиб, у **синю** просторінь...» [2, 122]. За допомогою *синього* кольору автор майстерно відтворює всеохопність природної стихії, намагається детально передати морський пейзаж, злиття моря із блакиттю неба, яка символізує безмежність, легкість, чистоту.

Синій колір репрезентує омріяне майбутнє, яке чекає на ліричного героя, далі: «Минуле в тих проваллях заховалось... Майбутнє ж обріями розсміялось І кличе в **сині** далечі простір...» [2, 66]. Автор використовує засіб протиставлення для зображення контрастності між знедоленим минулим і щасливим майбутнім.

У подібному ключі осмислюється *синій* колір у рядках: «А **білий** шлях стелився і кликав У **синю** далечинь звабливу, Туди ж і бір – **блакитна** стьожка, Мов змовившись, манив...» [2, 105]. Словосполученням *синя далечинь* автор називає майбуття, яке включає одразу кілька аспектів: соціально-політичний, інтимний, філософський. Поет в одному контексті використовує одразу кілька кольоративів, нагромадження яких посилює емоційний ефект і дозволяє говорити про позитивне сприйняття майбутнього. Так, *білий* колір виступає репрезентантом чистоти, готовності до чогось нового, а *блакитний*, у свою чергу, посилює семантику *синього*, увиразнюючи його.

Позитивну конотацію має кольоратив *синій* і в наступних контекстах: «Й кохавсь Дніпро в красі веселій, Тій, що буяла навкруги, Й метнув одразу береги В **синіючі** гаї і села» [2, 114]; «Стрій яблунь, груш сія принадно В **цвіту** увесь; ген гаю непроглядна **Синіє** глиб, мов привид сна ясного» [2, 93]. В останньому прикладі *синій* колір є елементом сну, що дозволяє автору створити ідилічну картину майбуття, якого не могло існувати в реальному житті. Емоційне навантаження має лексема *привид*, яка виступає елементом протиріччя загальному, позитивному фону поезії.

Майстерне поєднання одразу кількох лексем на позначення *синього* кольору зустрічаємо у контексті: «Й стидались соннії діброви, І вітер їх ласкав-пестив І **синьо синькою синив** Над ними небо фіалкове» [2, 114]. У цьому прикладі *синій* колір також має позитивну конотацію, яка посилюється вживанням лексеми *ласкав-пестив*. На морфологічному рівні автор звертається до використання кількох частин мови зі спільним коренем (*синьо синькою синив*). Умисне нагромадження лексем посилює експресивне навантаження вислову, увиразнене *фіалковим* кольором – відтінком *синьої* палітри.

Синій колір з негативною конотацією в аналізованому поетичному мовленні представлено обмежено, зовсім мало, наприклад у поезії «Межигірський спас»: «Заграв, заяскравівся схід **Топазами і перламутрами**, – А Спас мов **посинів** і зблід» [2, 96]. Для яскравого зображення неминучості страшної події (монастир було знищено у 1934 році) поет використовує елемент контрасту: вишукані кольори *топазу* і *перламутру* протиставляються *блідому* і *синьому*, які пророкують безвихідь і знищення святині. Отже, *синій* колір, який

для Аркадія Казки постає репрезентантом омріяного майбутнього, чистої заповітної мрії, соціально-політичного погляду, лише зрідка стає символом приреченості й знищення.

При дослідженні поетичного дискурсу мовної особистості конотація кольороназв дозволяє розкрити глибинний зміст поезій, сформувати концептуальну картину світу митця. Слід зазначити, що важливим елементом дослідження виступає морфологічний аспект розглянутих кольороназв у дискурсі поета. Так, найчастіше кольоративи представлені прикметниками (*золотий, блакитний, кривавий*), рідше іменниками (*синь, рум'янець*), інколи дієсловами (*рожевіє, посинів*), щодо останнього можемо відзначити процесуальність ознаки.

Уживані поетом кольоративи характерні для естетики світогляду початку ХХ століття в українській літературі, але мають у поетичному мовленні Аркадія Казки дещо відмінну конотацію, що й дозволяє розглядати їх як невід'ємну складову індивідуального дискурсу мовної особистості. Так, в аналізованому поетичному мовленні *золотий* колір символізує радість, щастя, благословення; *червоний* – асоціюється зі страхом, смутком, війною, смертю; *рожевий* та *синій* – найчастіше постають як символи майбуття, віри, гармонії.

Отже, дослідження кольоративів у поетичному доробку Аркадія Казки дає підстави стверджувати, що поет, спираючись на традиції різних сучасних йому дискурсів, зміг вдало ввібрати усі лінгво-естетичні тенденції і створити суттєво новий погляд на символіку кольору в поезії. Цей факт дозволяє вивчити специфіку картини світу мовної особистості, що говорить про актуальність обраної тематики, її значущість у дослідженні дискурсу поетів «розстріляного відродження».

ЛІТЕРАТУРА

1. Губарева Г. А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Галина Анатоліївна Губарева. – Х., 2002. – 18 с.
2. Казка А. В. Васильки / А. В. Казка. – К. : «Радянський письменник», 1989. – 264 с.
3. Ковальова Т.В. Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тетяна Володимирівна Ковальова. – Х., 1999. — 19 с.
4. Мацько Л. І. Стилістика української мови: підручник / Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
5. Мислива Т. А. Стилістична маркованість кольоративів у художній мові : [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/4769>.
6. Психолінгвістика: учебник для вузов / под ред. Т. Н. Ушаковой. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 416 с.
7. Супрун Л. О. Семантика і прагматика назв кольорів в українському романному тексті середини — другої половини ХХ ст. (на матеріалі творів О. Гончара, П. Загребельного, М. Стельмаха) : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Людмила Олександрівна Супрун. – Х., 2009. – 16 с.

В статье осуществлен фрагментарный анализ лексем, обозначающих цвет, в дискурсе поэта «расстрелянного возрождения» Аркадия Казки.

Ключевые слова: языковая личность; лексема, обозначающая цвет; семантика цвета, коннотация, идиостиль.

The article presents the analysis of fragmented tokens denoting colour, in the discourse of the poet «Executed Renaissance» Arcadii Kazka.

Keywords: linguistic identity, token indicating the colour, colour semantics, connotation, idiostyle.

УДК 811.161.2'38

Поворознюк С.І.

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У «КУЛІНАРНИХ ФІГЛЯХ» МАРІЇ МАТІОС

У статті розглянуто сутність експресивності як семантичної категорії; досліджено структурно-семантичні та прагматичні особливості лексико-фразеологічних засобів реалізації експресивності у «Кулінарних фіглях» Марії Матіос; визначено роль експресивних лексем і фразем у формуванні індивідуального стилю письменниці.

Ключові слова: гастрономічний дискурс, експресивність, експресема, емоційно-оцінна лексика, фразеологізм.

Одним із провідних процесів у оновленні лексичного та фразеологічного складу сучасної української літературної мови є поява нових конотацій у семантиці слів, зумовлена специфікою індивідуально-образного розуміння дійсності, особливостями системи суспільних цінностей. Мовні засоби творчо опрацьовуються, трансформуються майстрами художнього слова з метою посилення експресії тексту, створення гумористичного, іронічного ефекту або настрою переконливості, що сприяє розкриттю як художнього, так і особистого кредо письменників. Тому актуальним є дослідження лексичних і фразеологічних засобів реалізації експресивності у мові творів Марії Матіос, визначення їх структурно-семантичних і прагматичних особливостей.

Метою статті є виявлення та аналіз засобів реалізації експресії на лексичному та фразеологічному мовних рівнях у «Кулінарних фіглях» Марії Матіос.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: визначення специфіки експресивності як семантичної категорії; з'ясування особливостей використання експресем у системі лексичних і фразеологічних художньо-виражальних засобів мови твору Марії Матіос «Кулінарні фіглі»; здійснення аналізу семантико-стилістичних функцій зафіксованих у обраному матеріалі експресем, а саме синонімів, антонімів, тропів і фразеологізмів.

Матеріалом для дослідження лексико-фразеологічних засобів експресивності обрано оновлене видання «Фуршету від Марії Матіос» –